

Poznań 19.01.2021

Dr hab. Iwona Chmura-Rutkowska
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej
autorstwa mgr Natalii Cybort - Ziolo
p.t. „Doświadczenia emancypacyjne nauczycielek pracujących w
wiejskich szkołach podstawowych”**

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Czerepaniak-Walczak

Promotorka pomocnicza – dr Aneta Makowska

Simone de Beauvoir w swoich pracach krytycznie przeanalizowała sytuację kobiet w opresyjnym patriarchalnym społeczeństwie oraz zaproponowała sposoby zmiany istniejącego porządku. Zdaniem Simone de Beauvoir tradycyjnie przypisane kobietom role: małżeństwo i macierzyństwo nie są w stanie w pełni zaspokoić wszystkich ludzkich rozwojowych potrzeb. Niestety alternatywna wizja kobiecej egzystencji oparta na wolnym wyborze: wartości, działań, sposobu życia oraz odpowiedzialności za te wybory jest w patriarchacie ograniczana przez normy społeczno-kulturowe i liczne mity kobiecości ufundowane na androcentrycznym założeniu, że kobieta jest „Inną”. Droga do samorealizacji w poprzek oczekiwanom społecznym jest dla niemal wszystkich kobiet trudna, wymaga pokonywania wielu barier i blokad a w związku z tym dodatkowego wysiłku i zasobów. Możliwość zmiany kobiecej kondycji i wyzwolenia de Beauvoir widziała w podejmowanych przez jednostkę na wielu polach równocześnie różnego typu strategiach emancypacyjnych, które miały szanse przełożyć się na wyzwolenie indywidualne oraz zbiorowe. Co z kolei na poziomie całego społeczeństwa, zdaniem filozofki ma potencjał rewoltujący, ponieważ dotyczy zmiany norm społecznych oraz zmiany relacji pomiędzy jednostkami polegającej na rezygnacji z relacji władzy na rzecz wzajemności i równego traktowania.

Mgr Natalia Cybort - Ziolo, inspirując się oraz budując ramę teoretyczną i metodologiczną w oparciu o egzystencjalizm, powiązaną z nim zaangażowaną filozofię feministyczną Simone de Beauvoir oraz pedagogikę emancypacyjną - podjęła udaną

w moim przekonaniu próbę poznania i opisanie reakcji na opresję oraz doświadczeń emancypacyjnych współczesnych kobiet żyjących w prowincjonalnej Polsce i pracujących w sfeminizowanym zawodzie. Analiza biografii i narracji dotyczących wyborów życiowych i codzienności nauczycielek pracujących w wiejskich szkołach podstawowych stały się dla Autorki dysertacji podstawą interpretacji i wyjaśnień dotyczących źródeł opresji (indywidualnej i zbiorowej) oraz sposobów jej osłabiania i pokonywania. Poza poznawczym charakterem pracy naukowej, celem podjętych rozważań i analiz uczyniła Autorka również wsparcie nauczycielek w osiąganiu autonomii w poszczególnych wymiarach ich życia.

Mgr Natalia Cybort - Ziolo dokonując wyboru problematyki swojej pracy naukowej dotyka punktualnych, gorących obszarów toczącego się procesu demokratyzowania się społeczeństwa polskiego oraz ilustruje (choć nie opisuje tego językiem socjologii) mechanizm oraz skutki krzyżujących się i kumulatywnie nakładających nierówności edukacyjnych i społecznych. W dysertacji naukowczyni przygląda się efektom nierówności wynikających z płci, wykonywania niskopłatnego zawodu, miejsca życia w kontekście uwarunkowań historycznych, społeczno-kulturowych i ekonomicznych oraz bieżących kryzysowych wydarzeń (sytuacja polityczna, strajk, pandemia).

Struktura pracy

Dysertacja autorstwa magister Natalii Cybort- Ziolo składa się z siedmiu rozdziałów, wstępu, podsumowania wyników badań wraz z zakończeniem, bibliografią oraz 5 obszernych załączników zawierających narzędzia badawcze, transkrypcje wywiadów oraz część efektów prac analitycznych (opisy strukturalne i porównanie kontrastowe). Pracę kończy streszczenie w języku polskim i angielskim.

Całość rozprawy doktorskiej zawiera 205 stron maszynopisu tekstu zasadniczego oraz dodatkowo 300 stron stanowiących serię załączników. Od strony formalnej i estetycznej praca robi bardzo dobre wrażenie, wskazując na staranność edytorską (jedynie w części zawierającej spis źródeł internetowych zabrakło uważności przy wyrównywaniu zawartości tekstowej).

Dysertacja opatrzona jest obszerną bibliografią - merytorycznie uzasadnioną i kompetentnie dobraną literaturą przedmiotu, głównie polskojęzyczną, na którą składa się 11 wydzielonych tekstów autorstwa Simone de Beauvoir, 106 pozycji wydawniczych, 35 odniesień do różnorodnych polskojęzycznych źródeł internetowych oraz jeden akt prawny.

Analiza i ocena merytoryczna pracy wraz z uwagami

Rozdział pierwszy recenzowanej dysertacji dotyczy perspektywy teoretycznej badań własnych Autorki i poświęcony jest podstawowym założeniom i rozwojowi (teorie, nurty, autorzy/ki) myśli egzystencjalistów/ek francuskich z podkreśleniem dorobku i genderowej perspektywy Simone de Beauvoir oraz znaczenia fenomenologicznego zwrotu w metodologii. Autorka w pierwszym rozdziale w sposób przejrzysty i komunikatywny nie tylko zaprezentowała często skomplikowane filozoficzne rozważania ale także klarownie zdefiniowała kluczowe dla problematyki rozprawy pojęcia i kategorie: egzystencji, esencji, doświadczenia, transcendencji, opresji, wolności, emancypacji, pedagogiki emancypacyjnej. Naświetliła również i uzasadniła wybór koncepcji feministycznej fenomenologii Simone de Beauvoir, stanowiącej oś teoretyczną i metodologiczną prezentowanej pracy. Rozdział kończy krótka biografia Simone de Beauvoir uwzględniająca jej rolę (i część tożsamości) uczennicy i nauczycielki – co jak słusznie zauważa Autorka było znaczącym dla twórczości filozofki doświadczeniem.

Rozdział drugi poświęcony jest, jak sam tytuł wskazuje opisowi, wyodrębnionych przez Simone de Beauvoir i poszerzonych przez Autorkę w sposób uzasadniony merytorycznie pól doświadczeń emancypacyjnych człowieka: pola ekonomicznego, społeczno-kulturowego, historycznego oraz osobistego wraz z uwzględnieniem wpływu „znaczących innych”. W każdym z pól Autorka pracy, odnosząc się do definicji i znaczeń zaproponowanych przez Simone de Beauvoir oraz danych i informacji (aktualnych i historycznych) dotyczących Polski – buduje wielokontekstowy (nieco patchworkowy) i realistyczny obraz sytuacji, w której znajdują się wiejskie nauczycielki. Na każdym z pól podświetlona została wiązka wybranych mikro i makro - czynników, które wpływają na codzienność i możliwości działania kobiet pracujących w oświacie w kontekście możliwości realizowania swojej egzystencji i aspiracji.

Mgr Natalia Cybort - Ziolo punktualnie włączyła w opis sytuacji bieżące wydarzenia i konteksty związane z strajkiem nauczycielskim w 2019 roku, oraz w pewnym zakresie pandemii koronawirusa (COVID-19), jednak w moim odczuciu nie udało się jej wystarczająco mocno odnieść się do aktualnych emancypacyjnych ruchów kobiet, widocznych zarówno w regularnej działalności wielu organizacji pracujących na rzecz zmiany, jak również w eksplodujących co pewien czas strajkach kobiet, które coraz częściej – w przeciwieństwie do wcześniejszych lat – są obecne również w bardzo małych miejscowościach. Jak słusznie podkreśla Autorka dysertacji – właśnie na tle tych debat, dyskursów i manifestacji współcześnie żyjący ludzie zanurzeni w kulturze i uwikłani w procesy polityczno-gospodarcze, wykorzystując własną wiedzę, doświadczenie, uwewnętrznione przekonania dotyczące ról rodzajowych oraz nowe propozycje i formy realizowania życia rodzinnego starają się żyć „po swojemu”, realizując swoje wartości i potencjały. Emancypacja kobiet, ruch feministyczny, opór i nasilone protesty kobiet w Polsce wywołane opresyjnymi politykami i narracjami – opisywane są przez konserwatystów i konserwatystki jako jedno z głównych zagrożeń społecznych. Uważam, że to ważny kontekst codzienności kobiet, nawet jeśli nie jest uświadamiany i ciekawe jest, w kontekście podejmowanej tu problematyki, w jaki sposób odbierają i reflektują te przemiany społeczne nauczycielki w małych miejscowościach.

W dwóch pierwszych częściach pracy zabrakło mi także (szczególnie w kontekście analizowania mitów i opresji doświadczanych przez kobiety) odniesień do współczesnych analiz dotyczących napięć wokół akceptowanych społecznie w Polsce modeli i wzorów kobiecości i męskości, a także zbadanych różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami funkcjonujących w roli nauczycielskiej (np. Chomczyńska-Rubacha, Rubacha, *Płeć kulturowa nauczycieli. Funkcjonowanie w roli zawodowej*, Kraków 2007). Wiąże się zapewne z tym brak współczesnego języka opisującego nierówności ze względu na płeć: chodzi przede wszystkim o takie pojęcia jak: płeć społeczno-kulturowa (gender), stereotypy, uprzedzenia, dyskryminacja ze względu na płeć, przemoc ze względu na płeć, równe traktowanie, itd. Jak rozumiem, Autorka starała się być wierna ramom pojęciowym wynikającym z przyjętych podstaw teoretycznych (egzystencjalizm) i narracji samej Simone de Beauvoir – jednak wiele kwestii, uwidocznionych w narracjach kobiet dotyczących osobistego, ekonomicznego i społeczno-kulturowego pola, trudno opisywać nie odnosząc się do definicji i

nowoczesnego rozróżnienia płci i rodzaju, androcentryzmu, schematów myślenia, postaw i zachowań dotyczących płci a także ich reprodukcji przez agendy edukacji. W związku z tym, że w metodologicznej części Autorka nawiązuje wprost do konstruktywizmu społecznego i koncepcji P. Bourdieu, myślę, że byłaby możliwa integracja tradycji myślowej egzystencjalizmu i Simone de Beauvoir z aktualnie używanym językiem opisującym nierówność – szczególnie na poziomie interpretacji uzyskanych danych. Zostawiam tę uwagę, jako propozycję do rozważenia przy ewentualnym przygotowywaniu publikacji wyników badań, do czego szczerze i z przekonaniem zachęcam.

W rozdziale trzecim zawarte zostały założenia metodologiczne badań własnych oraz uzasadnienie przyjęcia paradygmatu interpretatywnego i fenomenologii Maurice'a Merleau - Ponty'ego dla badania nauczycielskich doświadczeń emancypacyjnych. Przedmiot badań oraz problemy badawcze zostały określone prawidłowo, jasno i zrozumiale opracowane, zmienne globalne i szczegółowe poprawnie zdefiniowane. Cele szczegółowe odpowiadają przyjętym problemom badawczym a opis stosowanej w badaniu metody (wywiad narracyjny Fritza Schutze) wraz z wprowadzonymi przez Autorkę przemyślanymi modyfikacjami procedury - nie budzi merytorycznych zastrzeżeń.

Niezwykle wartościową częścią pracy (poza teoretycznym wprowadzeniem i bogatym materiałem empirycznym) jest szczegółowy opis kolejnych etapów strategii analitycznej pracy Badaczki, wraz z załączonym do pracy surowym materiałem (transkrypcje) oraz częścią efektów prac analitycznych (opisy strukturalne i porównanie kontrastowe). To rzadki przykład dojrzałości naukowej, transparentności metodologicznej, gotowości do dzielenia się warształtem pracy badawczej oraz cenne źródło wiedzy i dobrych praktyk dla osób zdobywających kompetencje w zakresie prowadzenia badań.

Dobór próby badawczej został przeprowadzony zgodnie z przyjętymi założeniami metodologii jakościowej a charakterystyka grupy zaprezentowana wyczerpująco. Szczegółowo opisane procedury przyjęte w badaniu, nie tylko ułatwiają pełne zrozumienie założeń badawczych przyjętych przez autorkę ale i umożliwiają replikację badania.

Rozdziały empiryczne: od czwartego do siódmego zawierają raport z przeprowadzonych badań własnych – trzynastu wywiadów narracyjnych z nauczycielkami pracującymi w szkołach podstawowych w województwie zachodniopomorskim. Materiał empiryczny, czyli wypowiedzi narratorek (badanych nauczycielek), analiza i interpretacja posegregowane zostały według przyjętych w ramie teoretycznej zmiennych szczegółowych, czyli doświadczeń emancypacyjnych w czterech polach. Każdy z rozdziałów (4,5,6,7) dotyczy z jednej strony szerokiego spektrum doświadczanych typów opresji i równocześnie reakcji badanych kobiet na owe opresyjne warunki i sytuacje.

Analiza prowadzona jest w sposób rytmiczny, szczegółowy i uważny, a tekst wzbogacony wizualnie wyróżnionymi cytatami z wypowiedzi respondentek. Każdy z rozdziałów kończy syntetyczne podsumowanie najważniejszych wniosków i ustaleń zgodnych z przyjętymi pytaniami badawczymi, co pozwala nie zgubić się w wielowątkowości bogactwie tematów i odniesień pojawiających się w opisie rezultatów badań i ich interpretacji. Każdemu z pól poświęcono proporcjonalnie dużo uwagi i miejsca.

Całość dysertacji wieńczy podsumowanie badań własnych zorganizowane na planie modelu róży emancypacyjnej będące jednocześnie zakończeniem całej dysertacji. Pesymistyczne w przeważającej części wnioski Autorki dotyczące doświadczanej przez nauczycielki wiejskie wielowymiarowej opresji oraz ich zgody i unikania działań emancypacyjnych są bardzo solidnie udokumentowane. Mamy zatem w rezultacie badań doktorantki, nie tylko mapę opresji, ale także mapę subiektywnie doświadczanych konkretnych trudności w zadbaniu o swoją autonomię i wolność.

Badania mgr Natalia Cybort- Ziolo pokazują, że w Polsce pomimo konstytucyjnych gwarancji równości istnieje znaczna rozbieżność między ideą emancypacji kobiet a praktyką życia codziennego i ich rzeczywistym położeniem w życiu społecznym. Wielu autorów i autorek podkreśla, że z powodu wielu społeczno-kulturowych i historycznych uwarunkowań (zabory, socjalizm z fasadową narzuconą równością, w którym nie uwzględniano realnych potrzeb, postaw i odczuć kobiet) nie dokonał się faktyczny oddolny proces emancypacyjny kobiet. Ponadto zamknięcie Polski na idee Zachodu spowodowało, że feministyczna debata i druga fala feminizmu

nie spowodowała dyskusji na temat pozycji kobiet i mężczyzn w sferze publicznej oraz redystrybucji pracy i odpowiedzialności za sferę domową w sytuacji poważnej zmiany, jaka związana była z masowym wejściem kobiet na rynek pracy zawodowej. Dodanie do tradycyjnych obowiązków żony i matki, pracy poza domem i wynikające z tego podwójne obciążenie, kobiety i mężczyźni milcząco zaakceptowali jako przykry, ale nieunikniony skutek rozbudzenia ambicji edukacyjnych i zawodowych połowy społeczeństwa. Pod pozorem rewolucyjnych zmian odbywało się zatem konserwowanie tradycyjnego kontraktu płci. Fakt, że kobiety chcą pracować zawodowo i czerpać z tego satysfakcję nie zmieniło w znacznym stopniu stereotypu mówiącego, że „podstawowe”, „właściwe”, „naturalne” miejsce realizacji kobiety jest przede wszystkim - rodzina i dom a praca kobiet, również ta zarobkowa – jest mniej ważna/wartościowa niż praca mężczyzn.

Podsumowanie

Mgr Natalia Cybort - Ziolo, dzięki zastosowanej koncepcji i rzetelnej realizacji badań prezentuje czytelnikom i czytelniczkom skomplikowaną, wielopoziomą strukturę opresji której wiejskie nauczycielki (często nieświadomie) doświadczają równocześnie jako kobiety, jako przedstawicielki niskopłatnego zawodu, jako pracowniczki marginalizowanych instytucji oraz jako mieszkanki peryferyjnych miejscowości. Wnioski z badań kierują naszą wrażliwość i uwagę na to, co możemy i powinniśmy zgodnie z ideą pedagogiki emancypacyjnej zrobić dla wszystkich aktorów społecznych edukacji szkolnej, szczególnie tych narażonych na marginalizację i dyskryminację.

Chciałabym z pełnym przekonaniem stwierdzić, że zarówno część teoretyczna, jak i badawcza rozprawy mgr Natalia Cybort - Ziolo stoją na wysokim poziomie. Doktorantka posługując się wystarczająco szeroką literaturą przedmiotu, zbudowała stabilną bazę teoretyczną, będącą punktem wyjścia dla istotnych poznawczo i ważkich społecznie pytań badawczych. Swobodnie i precyzyjnie posługuje się wybraną metodologią badań jakościowych. Wnioski z prezentowanych badań stanowią oryginalny wkład w naukę oraz naszą wiedzę na temat uwarunkowań edukacji - demaskują źródła i mechanizmy opresji oraz mogą przyczynić się do podniesienia świadomości i motywacji do zmiany, nie tylko indywidualnych wiejskich nauczycielek,

ale całego środowiska kobiet pracujących w oświacie, a w konsekwencji ich uczennic i uczniów.

Mam również propozycję aby w ramach przygotowania do publikacji (co rekomenduję z pełnym przekonaniem) wziąć pod uwagę w podsumowaniu niezwykle potrzebne (o czym świadczą wyniki tych badań) implikacje dla praktyki edukacyjnej - zarówno w kontekście kształcenia nauczycieli i nauczycielek, jak i możliwości wspierania rozwoju kompetencji emancypacyjnych nauczycielek w trakcie ich ustawicznego rozwoju zawodowego. Będzie to jednocześnie forma realizacji postawionego sobie przez Autorkę celu – czyli wsparcia nauczycielek w osiągnięciu autonomii w poszczególnych wymiarach ich życia.

Podsumowując recenzowaną rozprawę doktorską, chciałabym podkreślić, że praca została przygotowana w sposób nie budzący poważnych zastrzeżeń a moje uwagi można potraktować fakultatywnie. Praca wolna jest od istotnych błędów rzeczowych, interpretacyjnych a także redakcyjnych. Całość rozprawy oceniam jednoznacznie bardzo pozytywnie.

Konkluzja

Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że rozprawa Pani magister Natalia Cybort - Ziolo spełnia wymogi obowiązującej ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki w związku z tym wnioskuję o dopuszczenie doktorantki do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Iwona Chmura-Rutkowska

